

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айдачич Д. (Белград, Сербія)

Про Новака Килибарду та його прозу

Автор подає відомості про життя та діяльність чорногорського фольклориста й письменника Новака Килибарду, розглядає теми і властивості його прозових творів.

Ключові слова: *Новак Килибарда, література, фольклорист, оповідання, роман, Чорногорія.*

Автор представляет информацию о жизни и деятельности черногорского фольклориста и писателя Новака Килибарды и рассматривает темы и особенности его прозаических произведений.

Ключевые слова: *Новак Килибарда, литература, фольклорист, рассказ, роман, Черногория.*

The author presents information on the life and work of Montenegrin folklorist and writer, Novak Kilibarda and analyse peculiarities of style and themes of his works.

Key words: *Novak Kilibarda, folklorist, literature, stories, novels, Montenegro.*

Українська перекладна література в читацький простір уже ввела околиці й людей Чорногорії, їхні життєві випробиви й призначення, звичаї та вірування. Українською мовою опубліковані «Гірський вінець» (1967, 1987) і «Промінь мікрокосму» (1987) чорногорського правителя й поета доби сербського романтизму Петра Петровича Негоша, а також роман «Лелейська гора» Михайла Лалича (1981). До цієї низки довершених творів чорногорської літератури кийвське видавництво «Темрога» незабаром додасть збірку оповідань Новака Килибарди.

Новак Килибарда народився на Різдво 1934 року в селі Тупан. Він був передостанньою дитиною в багатодітній сім'ї. У Банянах, скелястому, безводному краю поміж Герцеговиною та Чорногорією благодатне тепло Адриатики не пом'якшує суворості зими, але й море недалеко, тому банянці час від часу вирушали до дубровницького узбережжя або Боки Которської. Поряд із батьком, який обробляв землю й шив вироби зі шкіри, та матір'ю, відомою тужилицею, мудрою, хоча й неписьменною жінкою, хлопець перебував у оточенні, де високо цінувалася усна пісня та розповідь. У їхньому домі край дороги зупинялися купці, подорожні, паломники та гості, за якими майбутній письменник потайки вночі спостерігав і чії розповіді підслуховував. Розказані біля вогнища життєві долі, придібенці та бувальщини перетворювали допитливого хлопчика з доброю пам'яттю в уважного слухача, а згодом – оповідача. Школу він закінчив у сусідньому Велимлі та трохи віддаленому Никшичі. Навчався в Белграді й отримав диплом філолога (1958), почав займатися тлумаченням та публікацією праць про народну літературу. Кілька років працював викладачем гімназії у Вишеграді, місті, яке прославив роман Андрича «Міст на Дрині». Написав і захистив докторську дисертацію про

збирання сербських народних пісень у Боснії, ця праця під назвою «Боголюб Петрановић као сакупљач народних пјесама» опублікована у виданні Сербської академії наук та мистецтв (1974). Підтримуючи зв'язок із рідним краєм, Килибарда повернувся в Никшич викладати історію літератури у щойно відкритій Педагогічній академії. З роками цей вищий навчальний заклад у Никшичі переріс у Філологічний факультет Подгорицького університету. Здобувши найвище академічне звання – професора, Килибарда тут і вийшов на пенсію. Як фольклорист, він найбільше займався епічною поезією та прозою, а також взаєминами писемної та усної літератури, голосіннями, баладами й ліричною поезією. Його праці спершу публікувалися в газетах, журналах, збірниках наукових праць, а потім передруковувалися в книгах «Поезія и историја у народној поезији» (1972), «Легенда и поезија» (1976), «Усмена књижевност» (1982), «Из коријена усмености» (1988), «Усмена књижевност Црне Горе» (2009). Килибарда написав коментарі до Негошевої збірки «Дзеркало сербське» («Огледало српско»), уклав антологію епічних пісень – бугарштиць (1979), голосинь (1988), підготував тритомну збірку Боголюб Петрановича й написав до неї передмову (1989), уклав антологію усної поезії Чорногорії (*Više je gora od gore. Antologija usmene poezije Crne Gore*, 2010).

Хоча літературні тексти Новака Килибарди оце вперше з'являються українською мовою, його ім'я згадується у фольклористичних дослідженнях Оксани Микитенко та в її працях про голосіння. Авторка у книжках «Сербські голосіння. Поетичний та історико-географічний аналіз» [15], «Балканослов'янський текст поховального оплакування» [14] багаторазово згадує Килибарду як «відомого югославського фольклориста» і посилається на його слова з передмови до антології голосинь «Пути недоходи» (1988) та дослідження «На маргинама поетике народних тужбалица» (1980). Українські фольклористи, безперечно, знають, що Борис Путилов у своїй книзі про чорногорський епос досить часто цитував Килибардині праці про героїчну поезію [18]. Килибарда, окрім текстів про усну літературу, писав і літературно-критичні студії.

Під час оновлення багатопартійної системи в Югославії перед розпадом країни Новак Килибарда заснував Народну партію, яку й очолював упродовж певного часу. Займаючись політикою, обіймав посаду віце-президента чорногорського уряду. Під час референдуму про незалежність Чорногорії відстоював суверенітет країни.

В літературі Новак Килибарда з'явився у тридцять років під псевдонімом Новак Єлич, що складається з його імені та назви хутора, де народився. Після схвалення першого оповідання професором Радосавом Бошковичем, автор став писати далі. Опублікував вісім збірок оповідань [2–10]. Із часом письменник спробував написати щось об'ємніше, зрештою, одне з оповідань було видане окремою книжкою з доданим жанровим визначенням «роман болу». В результаті розширення й розростання прозової форми Килибарда створив історичну трилогію «Чорногорська хроніка» – про правління династії Петровичів у XVII–XIX століттях [11], про світову війну та войовничий «соціалізм» [12], про

балканські війни кінця ХХ століття [13]. Популярність банянського автора підтверджує також опублікування кількох вибірок його прози: вибрані оповідання у трьох томах (1993), короткі оповідання (1999), еротичні розповіді (2009). Поряд із прозою Килибарда написав кілька драм про видатні події та постаті чорногорської історії. Про літературну творчість Новака Килибарди написано багато відгуків, оглядів, післямов та досліджень, а також одна монографія [1]. Серед авторів, які писали про Килибарду, найвідоміші – Никола Милошевич [16], Віда Огненович [17], Ново Вукович. Килибарда отримав високі літературні нагороди: імені Радойа Домановича, імені Бранка Чопича, нагороду видавництва «СКЗ» і нагороду Республіки Чорногорії «13 липня».

Проза Килибарди написана говіркою його рідних Банян. Ця розкішна герцеговинсько-чорногорська говірка містить діалектні слова та численні турцизми, балканізми, старороманізми, італіцизми тощо. Мова Килибардиної прози настільки багата, що деякі його книжки доповнені словниками маловідомих слів для полегшення розуміння тексту. Таке багатство робить прозу іноді незрозумілою людям, які не з Килибардиного краю, і надзвичайно важкою для перекладу. Тому тексти Килибарди розділяють долю творів з особливою мовною стихією, як і орієнтальні розповіді Стевана Сремца, далматинські оповідки Сімі Матавуля, чорногорські притчі Стефана Митрова Любиші чи драми Александра Поповича.

Стикаючись із проблемою перекладу лексично та фразеологічно багатой народної й архаїчної говірки, що відрізняється від нормативної літературної мови, перекладач такого тексту, в цьому випадку – перекладач Килибардиної прози, має спершу визначити, який саме переклад він може здійснити. Проза, написана діалектом, ставить дилему: перекладати текст на літературну мову чи шукати певну говірку, котра своїми характеристиками вказувала б читачам на те, що йдеться про мову, яка відходить від літературної норми. У випадку з прозою Килибарди тексти мали б перенестися в якусь українську говірку, додатково збагачену архаїчними словами. Таке рішення передбачає, що перекладач не лише розуміє відмінності діалекту від мовної норми, а й добре володіє діалектом власної мови, який своїми особливостями відповідає би мові оригіналу. Але проблема в тому, чи можна в межах однієї культури знайти відповідний діалект, який за історичними, культурними та мовними рисами серед решти національних говірок відповідає саме тій говірці, на яку перекладається текст. Якщо край героїв Килибарди – це бідна, гірська південна місцевість, досить далека від моря, але не настільки, щоб не мати зв'язків із жителями прибережжя, то це може дати певні орієнтири для перенесення на українські реалії. Та мені здається, що не існує еквівалентних меж в українській культурі для перекладу реалій Килибардиної прози. Місцевості, яку описує письменник, неможливо знайти, оскільки не можна ототожнити всіх елементів ідентитету Банян з ідентитетом якого-небудь українського скелястого краю.

Мала проза Килибарди – це розповіді народних оповідачів, людей,

наділених особливою мовою, які звертаються до знайомих чи товариства, люблять оповідь і життєві мудрування. Теоретики літератури такий спосіб оповіді від першої особи, що літературними засобами відбиває ситуацію усної комунікації, називають «каз». Розповідь від першої особи спонукає читача солідаризуватися з позицією того, хто оповідає, хоча його пристрасність не позбавляє читача насолоди зробити власні висновки. В оповіді від першої особи Килибарда літературно випробував різноманітні моделі й відношення дійових осіб, зваблюючи читача книги стати слухачем. Сам автор упевнений, що в якісь давніші, дописемні часи він був би усним оповідачем. У своїй прозі він гармонійно узгодив знання про народне оповідання з даром письмового оформлення усної оповіді й незгасним бажанням розповісти історію.

Культура, яку Килибарда описує, – патріархальна, але не закрита для розмов про принади та силу хтивих тіл. Килибардині оповідачі іноді ніяковіють, коли хочуть розповісти якусь непристойну пригоду, але розповідь сильніша за їхню стриманість. Вони готові своїх слухачів зачарувати розповіддю, як оповідач притчі про Гізду, що лікувала нареченого, якому чарами закодували чоловічу силу. Деяким героям жадою приносить задоволення, а іншим – сором, страждання й навіть смерть. Розпашіла кров в оповіданні «Мрії й сини» пов'язується з гарячим джерелом річки, що прибуває. У Килибардиних притчах досліджується безмежна сила прагнення до забороненого кохання з іновірцем. У релігійно змішаних общинах встановлені суворі соціальні заборони на любовні стосунки християн та мусульман. Але в прозі автора коханці різних віросповідань намагаються їх перебороти ціною жертв чи навіть життя.

Гумор та іронія є невід'ємною частиною прозової тканини Новака Килибарди [1, 117–124]. Його гумор різноманітний, іноді це легке підсміювання або гіркий усміх, часто дзвінкий сміх, а де-не-де й ерупція захоплення і задоволення. Окремі оповідання сатиричні, глузливо критичні через збочення людей, а деякі й меланхолійно-іронічні. Часом сміх бере початок із зіткнення оповідачів, характерів персонажів, про яких іде мова, або з несподівано курйозних подій.

Килибарда – це письменник, який перш за все описує і спостерігає за людиною у вирі бажань і страхів перед мрілом, яке суспільство поставило всім. Моральні критерії патріархального суспільства намагаються вберегти старовинний світ перед натиском сучасності. Ця битва наперед приречена на поразку, але зворушує наполегливість селян, котрі намагаються гордо утримати порядки, за якими жили ще їхні предки. Килибардин селянин у порівнянні з мешканцем міста має виразніше сформований погляд на світ. Різниця між селянином та міщанином підсилюється фактом, що представники цих прошаків, як правило, одного роду. Герої – родичі або сусіди з одного села, чий життєвий шлях розійшлися: одні лишилися в рідному краї, а інші вирушили в Рівну Землю (Воеводину), Белград, великі міста. Їхній погляд на світ сформований в однакових обставинах, на тих самих правилах, але

різниця, яку створює місто на перенесеному досвіді із села, їх швидко віддаляє. Така зустріч технічно необізнаних селян, для яких місто – величезне місце див із добре влаштованими родичами, може бути смішною як через непорозуміння, так і через взаємні звинувачення. Але Килибарда, попри свою прихильність до селянина, знає його вади. Він не захищає, а тільки висловлює співчутливе розуміння. Письменник добре знає, що процес урбанізації незворотний і неминуче змінює особисті стежки багатьох. Поміж бажанням освоїтися й не втратити власного світу розігруються особисті та сімейні драми, іноді повні образ, обману, хизування.

Багато Килибардиної прози заглиблено в минуле. У низці оповідань він повернувся в часи турецького панування на Балканах. Його історичні романи «Чорногорської хроніки» демонструють літературно оформлену історію Чорногорії: епізоди зіткнень із турками, боротьбу за виживання, стосунки з односельчанами, які прийняли чужу мусульманську віру. Згадка про таке життя пронизує творчість автора: оманливе підкорення туркам і водночас таємний бунт і протистояння, або ж навіть допомога чорногорцям, коли це можливо. Тут шукаються способи позбавитись від турків, але без провокативних учинків, щоб не розізлити ворога. Килибарда – добрий знавець християнсько-мусульманських умов життя в Чорногорії. Як фольклорист, він проаналізував низку епічних пісень, де виразно представлене етноконфесійне напруження; як тлумач літератури, він у свою оповідну тканину вплив деякі літературні алузії на Негоша [1, 102–109], Стефана Митрова Любишу [1, 116–117], Іво Андрича [1, 113–114], використав тексти усної чи писемної літератури.

Людяність із жорстокістю, чесність із злобою стинаються в долях, про які мовлять Килибардині оповідачі. Його благородні та шляхетні герої ставлять особисті цінності над приналежністю до роду й віри. Але в цій прозі з'являються й тривожно підступні люди, схильні до злочинів і неправди, які стають причиною нещастя інших. Неправдиво звинувачена Симана не може знести незаслуженої ганьби й накладає на себе руки. Деякі Килибардині герої змушені невинувато тяжко страждати через чужі гріхи, які є прокляттям роду, подібно до Гібриса з античних трагедій чи Йововим терпінням, що хвилюють читача і нагадують йому про людську безпорадність перед злочинами й долею. В прозі автора персонажі не завжди винагороджені чи покарані відповідно до своїх учинків. Килибарда – не дидактик, який заспокоює читача тим, що моральність нагороджується, а зло карається. За історіями його оповідачів, моральність – це чеснота, але вона не гарантує ні соціального, ні особистого визнання і щастя. Тому іноді потрібна прихильність долі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ајдачић Д.* Новак Килибарда Научник и књижевник. – Бар, 2000;
2. *Килибарда Н.* Вражји врти. – Београд, 1978;
3. *Kilibarda N.* Crnogorci i Đaponezi. – Beograd, 1981;
4. *Килибарда Н.* Небески сужњи. – Београд, 1981;
5. *Килибарда Н.* Из приче у причу. –

Београд, 1984; **6.** *Килибарда Н.* Све је то наква судбина. – Београд, 1985; **7.** *Килибарда Н.* Главари и писари. – Београд, 1989; **8.** *Килибарда Н.* Бројачи ајавана. – Београд, 1992; **9.** *Килибарда Н.* Снови и синови. – Београд, 1993; **10.** *Килибарда Н.* Суложници. Роман бола. – Никшић, 1995; **11.** *Килибарда Н.* Црногорска хроника. Времена Мате Глушца. – Београд, 1995; **12.** *Kilibarda N.* Mozaik Crnogorske hronike. – Podgorica, 2001; **13.** *Kilibarda N.* Epilog Crnogorske hronike. Jevandelje po Amfilohiju. – Podgorica, 2007; **14.** *Микитенко О.* Балканослов'янський текст поховального оплакування. – Київ, 2010; **15.** *Микитенко О.* Сербські голосіння. Поетичний та історико-географічний аналіз. – Київ, 1992; **16.** *Milošević N.* Kilibardin samosvojni pripovedački glas // Crnogorci i Đaponezi. – Beograd. – S. 7–8. **17.** *Огъеновић В.* Страх од краја приче // Све је то наква судбина / Новак Килибарда. – Београд, 1985, С. 181–191; **18.** *Путилов Б.Н.* Героический эпос Черногорцев. – Ленинград, 1982.

Астаф'єв О.Г. (Київ, Україна)

**Перекладацька майстерність Максима Рильського
в оцінці Євгена Рихлика (на матеріалі поеми
«Пан Тадеуш» Адама Міцкевича)**

У статті розкрито істотні риси перекладу Максимом Рильським поеми «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича. Оцінюючи вартість перекладу, Євген Рихлик зосередив свою увагу на співвідношенні «оригінал – переклад», конгеніальності, еквівалентності й адекватності міжмовних трансформацій твору, збереженні його ритмічних, семантичних і стилістично-експресивних особливостей.

Ключові слова: переклад, міжкультурна комунікація, конгеніальність, еквівалентність, адекватність, перевираження, міжмовна трансформація.

В статье раскрыты существенные черты перевода Максимом Рильским поэмы «Пан Тадеуш» Адама Мицкевича. Оценивая достоинство перевода, Евгений Рыхлык сосредоточил внимание на соотношении «оригинал – перевод», конгенитальности, эквивалентности и адекватности междуязычных трансформаций, сохранении его ритмических, семантических и стилистически-экспрессивных особенностей.

Ключевые слова: перевод, междукультурная коммуникация, конгенитальность, эквивалентность, адекватность, перевиражение, междуязычная трансформация.

In the article the main features of Maxym Ryl's'kyj's translation of the poem Pan Tadeusz by Adam Mickiewicz are revealed. In his evaluation of the translation Evgen Ryhlyk has paid a special attention on correlation between original text and translation, congeniality, equivalence and adequacy of the interlingual transformations of the text, preservation of its rhythmic, semantic and stylistic features.

Key words: translation, intercultural communication, congeniality, equivalence, adequacy, re-expression, interlingual transformation.

У журналі «Червоний шлях» в 1928 році, №9-10 з'явилася стаття-рецензія Євгена Рихлика на книгу «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича (у перекладі Максима Рильського, К., 1927, вид-во «Слово», 326 с.). На початку статті автор наводить слова Миколи Костомарова з приводу